

MÚHELY

Győri Szabó Róbert

Katalónia, Baszkföld, Galícia autonómiája

Spanyolország lakosságának csaknem harmada a kasztíliaitól eltérő nemzeti identitású, közülük 6 millió katalán, 2-2 millió baszk és galíciai nemzetiségű. Az állam nemzeti, nemzetiségi, nyelvi és kulturális sokféleségét először az 1978-as alkotmány ismerte el, ami a kisebbségek védelmén is túlment, amikor 17 autonóm közösségre osztotta fel az országot, ezek közül a baszk, a katalán és a gallégó nyelvű közösségek alakultak meg először. Hat tartomány a helyi nemzeti nyelvet hivatalossá, a spanyollal egyenrangúvá tette (katalán: Katalónia, Baleári-szigetek, Valencia, baszk: Baszkföld, Navarra, galíciai: Galícia), további kettőben a specifikus helyi nyelvek védelmét írják elő (Aragónia, Asztúria). A hat autonóm közösség mintegy 16 millió lakójából a helyi nemzeti nyelveket valamilyen szinten több mint a 3/4-e ismeri, miközben mintegy három és fél millió egynyelvű spanyol él ezen a területen.

Az autonómiák mértéke különböző, legkiterjedtebb Katalóniáé és Baszkföldé. Ezt történelmi önállóságuk, jelentős gazdasági fejlettségük indokolja, illetőleg az a tény, hogy a politikai, nyelvi és kulturális nacionalizmus, a nemzeti és nyelvi öntudat messze itt a legerőteljesebb.

I. Katalónia autonómiája

A katalán Európa legnagyobb népességű, önálló állammal nem rendelkező nemzete. A katalán területeken élő mintegy 10 millió emberből 6 millió katalán anyanyelvű. Európa legnagyobb népességű, önálló állammal nem rendelkező nemzetéről van szó. A katalán nemzet tagjai tömbszerűen Katalónia, Valencia és a Baleári-szigetek területén élnek.¹

Katalónia Spanyolország északkeleti csücskében található, területe 32 000 km², ami az állam területének 6,5%-a. Lakosainak száma 6 millió, a spanyol népesség 16%-a, a lakosság fele Barcelonában és agglomerációs övezetében él. Katalónia helyzete mindig is sajátos volt, földrajzi fekvése révén a Pireneusi-félsziget európai kapujaként szolgált. A katalánokat nyelvük, kulturális sajátosságaik is markánsan megkülönböztették a környező népektől.²

I.1. Előzmények

A Katalán-Aragón Királyság 12. századi megalakulásától saját politikai és adminisztratív testülete, a *Generalitat* gyakorolta évszázadokon át a ka-

talánok fölött a politikai hatalmat, az intézményt a mai autonóm kormányzat az elődjének tekinti. A későbbiekben többször megfosztották Katalóniát autonómiájától, de mindannyiszor visszaszerezte azt magának. A kasztíliai vezetéssel megvalósított *reconquista* során kiépülő spanyol birodalomba is autonómiáját megőrizve tagolódott be – egészen a spanyol örökösödési háborúig. 1717-ben, meghiúsult elszakadási kísérlete következményeként elvesztette minden addigi előjogát és autonómiáját, betiltották a katalán nyelv használatát, megszüntették politikai, közigazgatási és igazságszolgáltatási intézményeit – többek között működő egyetemeit is – és „egyszerű” spanyol provinciává fokozták le.

Katalónia ugyanakkor látványos gazdasági fejlődésnek indult. Az ígéretes gazdasági teljesítmény valamennyire enyhítette a szabadságjogok elvesztése feletti fájdalmat, s nagymértékben hozzájárult a nemzeti büszkeség erősödéséhez. Az önállóság igényét fokozó gazdasági erőt Madrid különböző intézkedésekkel igyekezett fokozatosan semmissé tenni.

A 19. század közepén, a modern nemzeti identitások kialakulásakor a katalán önrendelkezés kivívásért számos politikai mozgalom alakult, a katalán nacionalizmus annál inkább erősödött, minél több előjogtól fosztották meg a tartományt. A század végén megalakultak a katalán nemzeti pártok, amelyek parlamentáris eszközökkel az önálló katalán politikai intézményrendszer visszaállításáért szálltak síkra, közülük is kiemelendő az 1882-ben alapított Katalán Központ, mely már egy katalán parlament felállítását tűzte ki célul.³

A szerveződő katalán pártok erejét jelzi, hogy 1914-ben létrejöhett a Katalónia közigazgatási szétdaraboltságát megszüntető *Mancomunidad*, mely a négy katalán körzet gyűlésének közös szerveként a modernizálást tartotta fő feladatának. Iskolákat létesített, fejlesztette az infrastruktúrát. Mindez azonban nem elégítette ki a teljes autonómiát követelők igényeit, a *Mancomunidad* nem váltotta be az ezzel kapcsolatos reményeket.⁴

Az I. világháború után a melleleg katalán származású Primo de Rivera tábornok merev autonómiaellenes politikát folytatott, hatalomra kerülve központosította az államot, betiltotta a *Mancomunidadot*, és törvényen kívül helyezte a nemzeti mozgalmakat.

Az 1931-es második köztársaság villantotta fel végre a valódi autonómia lehetőségét. A választások után Katalóniában kikiáltották az önálló köztársaságot, mely föderatív viszonyban kívánt együtt élni a többi spanyolországi tartománnyal. Statútuma külön parlamentet, kormányt, jogrendszert, igazságszolgáltatást, közigazgatást, költségvetést, kulturális és nyelvi jogokat, a *Generalitat* visszaállítását, gyakorlatilag teljes önállóságot biztosított Katalóniának. Ezt a madridi *Cortes* hosszas vita után végül el is fogadta.⁵

Az autonómia fölötti örömnép nem tarthatott sokáig. A spanyol polgárháborút (1936–1939) követő Franco-diktatúra a katalánokat kollektív

bűnösnek kiáltotta ki a köztársasággal való együttműködés miatt, számos népszerű vezetőt kivégeztetett. Feloszlatta az autonóm testületeket, a köz- igazgatás vezetését központilag kinevezett tisztviselőkre bízta. Betiltotta a katalán nyelv nyilvános, közéleti használatát, de még a magánbeszélgetésekben sem volt ajánlatos azt használni. A katalán fiatalokat más tartományokba vitette katonai szolgálatra. A katalán ipart is megpróbálta a központtól függővé tenni azért, hogy a katalán bankokat a madridiakba olvasztatta. Tudatos betelepítési politikával próbálta megtörni a katalán nemzeti egységet, több ezer külföldi vendégmunkás-családot telepített le a tartományban. Összességében célja a katalán identitás megszüntetése, a teljes asszimiláció volt.⁶

I.2. Az autonómia

Franco halálával, 1975-ben megkezdődött a demokratikus átalakulás folyamata, az erőszak nélküli átmenet a diktatúrából az alkotmányos demokráciába. 1977 szeptemberében visszaállították a *Generalitat de Catalunya*-t, az önálló, a spanyol államtól független katalán kormányzati szervet, élére állítva a 40 éves száműzetésből hazahívott *Josep Tarradellas*-t.

1978-ban *János Károly* király szentesítette a spanyol alkotmányt, egy évvel később pedig, 1979 decemberében – népszavazás után – a széles körű katalán autonómiát létrehozó törvényt. Az autonómia-statútum lényegében alkotmány az alkotmányban, szabályozza a katalán autonóm közösség életét.

Az állam és az önkormányzó autonóm közösség viszonylatában a hatáskörök – amelyek néha akadályozottan és inkoherensen működnek – négy csoportba sorolhatók. Ezek a kizárólagosan az állam vagy a *Generalitat* által gyakorolt, az állam és a közösség között megosztott, illetve az állammal egyidejűleg gyakorolt hatáskörök csoportjai.

Az egész országot érintő stratégiai feladatok irányítása a központi kormányzatnál maradt, így a nemzetközi kapcsolatok, a fegyveres erők, a jogrendszer, az igazságszolgáltatás mellett az adó- és pénzügyi rendszer is. Az önkormányzatiság leggyengébb pontja a pénzügyi autonómia hiánya. Pénzügyileg minden közösség – kivéve Navarrát és Baszkföldet – az ún. általános rendszeren keresztül rendezi költségvetését. Az úgynevezett megosztott hatásköröknél az állam lefekteti a törvényi alapokat, amit a katalán közösség részletez, kisebb egységekre bont. Ilyen a gazdaság, a kereskedelem, a média. Az egyidejű hatáskörök felett állam és Katalónia együtt dönt.

A kizárólagos közösségi illetékesség általában a tartományi és helyi szervekre és ügyekre vonatkozik. A regionális tervezés, a gazdaság helyi ügyei, mezőgazdaság, környezetvédelem, a tudomány, kultúra, oktatás, szociális gondozás, nyelvpolitika, egészségügy, rendőrség, turizmus, sport a *Generalitat* hatásköre, összesen 34 taxatív felsorolt tárgykör.⁷

A *Generalitat* három intézményből tevődik össze, magában foglalja a törvényhozói gyűlést, a 14 tagú végrehajtó szervet, valamint a kancellári kormányzati formához hasonlíthatóan kiterjedt jogkörökkel, hatalommal rendelkező elnököt. A törvényhozói gyűlés hatáskörei többek között a törvényhozás, a költségvetés elfogadása és a kormány ellenőrzése, képviselőit a tartomány lakói közvetlenül választják. A parlament által választott elnök irányítja a kormány munkáját, kijelöli a kormány tagjait, képviseli a *Generalitatot* és magát a „katalán államot”, illetve életbe lépteti a parlament által hozott törvényeket. A kormány hatásköre a végrehajtói és adminisztratív feladatok ellátása, a költségvetés elfogadása, törvényjavaslatok benyújtása, határozatok és rendeletek kibocsátása.⁸

Katalónia az önkormányzás számos szimbólumával is rendelkezik. A katalán zászló hivatalosan az autonómiával egyszerre született 1979-ben, mintázata megegyezik a katalán címerpajzs mintázatával, a 4 vörös és 5 arany vízszintes csíkkal. Nemzeti himnuszuk 1993 óta a mintegy száz éve született *Els Segadors*. Szeptember 11-i nemzeti ünnepükön függetlenségük 1714-es elvesztésére emlékeznek, ami az ellenállásukat testesíti meg.⁹

Katalónia a következő egy évtized alatt elérte az autonómia egy olyan szintjét, amellyel méltán versenyre kelhet bármely ország bármely autonóm területével. Az autonómia kiteljesedésének folyamata azonban nem volt döccenőmentes. Az a központi kormányzat, ami lefektette az önkormányzatiság alapelveit, a 80-as években jelentős akadályokat gördített a megvalósítás elé, kihasználva az alkotmány és az autonóm közösségekre vonatkozó törvények szövege közötti kétértelműséget. Az önkormányzatiságot különbözőképpen fogta fel a központi és a katalán regionális kormány. Mindegyik fél az Alkotmánybíróságnál kereste az igazát, külön-külön száznál is több beadványt nyújtottak be a másikat vádolva alkotmányellenességgel, ez odavezetett, hogy az AB kiemelten fontos szerepet játszott a hatáskörök tisztázásában. (Később a beadványok száma csökkent, mert a felek belefáradtak írogatásukba, nem pedig azért, mert kielégítő megegyezésre jutottak volna.)¹⁰

I.3. A nyelv védelme

A katalán nemzeti öntudat talán legfontosabb eleme a katalán nyelv, mely a dél-francia provanszálival rokon újlatin nyelv, és első forrásai a 11. századból valók. Autonómia-statútuma értelmében Katalónia két hivatalos és egyenrangú nyelve a katalán és a kasztíliai. 1983-ban fogadta el a tartomány törvényhozása teljes konszenzussal a katalán elterjesztése érdekében a nyelvi normalizációs törvényt. Eszerint a tartományi közigazgatás nyelve alapvetően a katalán, de a polgárok igényük szerint spanyolul is intézhetik ügyeiket a hatóságokkal, Katalónia a központi államigazgatással továbbra is spanyolul tartja a kapcsolatot. A katalán nyelv közéleti térnyerése fokozatosan zajlik, a pártok hozzáállására utal, hogy a parlamentben mindenki katalánul

beszél, annak ellenére, hogy a spanyol is használható lenne. A katalán a legkevésbé a hadsereg és az autonóm katalán rendőrség berkeiben terjedt el.¹¹

A törvény a nem kormányzati köz- és magánintézmények nyelvhasználatát nem szabályozta. Az egyház megtette első nyelvének a katalánt, a gazdasági életben inkább a spanyolt használják. Katalónia már a 80-as években kérte az Európai Parlamenttől, hogy a katalánt ismerjék el az Unió hivatalos nyelveként.

A tartomány nyelvi, etnikai összetételét mindig nagyban befolyásolta a többi spanyolországi térséghez viszonyítva kedvező gazdasági helyzete, emiatt állandó bevándorlási hullámnak van kitéve. Katalónia jelenlegi lakosságának a fele máshol született, a lakosság fele katalán, a másik fele kasztíliai anyanyelvű, de csaknem mindenki ért és beszél a másik nyelven, a tartomány lakói zömmel kétnyelvűek. A Franco-rezsim spanyolosító politikája, a nyelv több évtizedes betiltása, a közéletből és az oktatási rendszerből való eltűntetése azt eredményezte, hogy írott formában még az anyanyelvűek közül sem mind használja a katalánt, a spanyolok közül pedig szinte senki.¹²

Az autonómia-statútum teljes és kizárólagos illetékességet biztosít Katalóniának az oktatásban. A tartomány célja az, hogy a katalán legyen a tanítás nyelve az oktatás minden szintjén, és a kötelező iskolai évek végére anyanyelvüktől függetlenül minden gyerek váljon szóban és írásban is kétnyelvűvé. Az oktatás nyelvének cseréje fokozatosan valósulhatott meg, hiszen a több évtizedes, kizárólagosan spanyol nyelvű iskolarendszer miatt a katalánul, s katalánt tanítani tudó tanárok sem álltak rendelkezésre. Első lépésként minden évfolyamon katalán nyelvórákat vezettek be, s ösztönözték, támogatták a tannyelvűvé válás folyamatát. A 90-es évek elején a diákok 30%-a járt katalán tannyelvű iskolába, s ez a szám évről évre növekszik, de sok a két tannyelvű oktatási intézmény is. A katalán mára az óvodától az egyetemig az oktatás közvetítő nyelve, fokozatosan került a spanyollal egyenlő helyzetbe az iskolákban, ma az előírások szerint kötelező iskolai évek végére minden diáknak mindkét nyelvet magas szinten kell tudnia használni.¹³

A katalóniai egyetemek statútumai egyöntetűen a katalánt jelölik meg az oktatás nyelveként, de minden oktató és hallgató joga a két nyelv közül bármikor bármelyiket használni. A tanárok eldönthetik, spanyolul vagy katalánul tanítanak-e, a diákok pedig választhatnak, melyik nyelven vizsgáznak, a spanyolul leadott előadások anyagából is lehet katalánul vizsgázni. Ez a tanárok és a diákok esetében is a kétnyelvűség kritériumát jelenti, a katalán nyelv ismerete nélkül Katalóniában egyetemi diploma nem szerezhető. A gyakorlatban az egyetemi órák mintegy fele folyik katalánul.

A katalán nyelv terjedése a tömegkommunikáció terén is töretlen. A négy katalán nyelvű napilap az összes Barcelonában eladott napilap egynegyedét teszi ki. A spanyol televízió egyik közszolgálati adója regionális és

főleg katalán nyelvű. A katalán kormányzat teljesen katalán nyelvű közszolgálati csatornákat üzemeltet (egy tévé- /Katalán Televízió -TV3/ és két rádióadót) – nagyon kedvező nézettségi és hallgatottsági mutatókkal. A katalán nyelven sugárzó kereskedelmi rádióadók száma meghaladja a százat, a lakosság 30%-a hallgat katalán nyelvű műsorokat. A katalán nyelven kiadott könyvek száma folyamatosan emelkedik. 1963-ban még csak 200 új katalán nyelvű könyv jelent meg, ma viszont közel ötezer, tehát több mint hússzor annyi, a Katalóniában katalánul publikált könyvek adják egész Spanyolország könyvkiadásának egytizedét.¹⁴

Amióta a közéletbe, az oktatási rendszerbe és a tömegkommunikációba visszatért a nyelv, a katalánt szóban és írásban birtoklók száma folyamatosan nő, terjed a katalán hétköznapi, köznyelvi használata. Katalónia lakosságának már csupán 8%-a nem érti a katalánt (az itt élő spanyolajkúak ötöde), kétharmada beszél és olvas, egyharmada ír katalán nyelven. Ám egy katalán mindig nyelvet vált, amikor egy spanyollal beszélget, még akkor is, ha utóbbi tökéletesen ért katalánul. A spanyol nyelv tudása végeredményben kötelesség, a katalán ismerete viszont csak egy jog. A két nyelv eltérő státusza máig kézzelfogható realitás.¹⁵

I.4. Politika, gazdaság

Az autonóm nyelvi közösségek között a politikai törekvésekben marókan különbség mutatkozik. Baszkföldön és Katalóniában a nemzeti, nacionalista pártok a mérvadóak, ők a fő kormánypártok. Nem véletlen, hiszen a többi közösséghez viszonyítva a nemzeti és nyelvi öntudat, saját nyelvük elterjedtsége messze itt a legnagyobb.

A mai katalán pártrendszer az 1975 utáni időszakban lezajlott folyamatok eredménye. Az első általános demokratikus választásokkal (1977 júniusában) öt párt jutott be a parlamentbe mind regionális, mind állami szinten. Ezek közül két mérsékelt párt játszik azóta is vezető szerepet az állami, illetve helyi szinten történő választásokon: a jobboldali Konvergencia Unió koalíció (CiU) és a baloldali Katalán Szocialista Párt (PSC).

A katalán politikai világ két törésvonal mentén jellemezhető. Az egyik a jobboldal-baloldal szerinti csoportosítás, a másik a katalán, illetve spanyol nacionalizmus közti megoszlás. A tartomány pártrendszerét meghatározzák a katalán nemzeti erők, valamilyen szinten minden katalán párt nacionalista, még a szocialista és a kommunista párt is katalán nemzeti színű és nem spanyol. A legtöbb katalán párt számára a nacionalizmus a katalán nyelv és kultúra erőteljes védelmét, a minél nagyobb politikai autonómia elérését jelenti egy föderális szerkezetű Spanyolországban.

A katalán nacionalizmus fő irányát a mérsékelt, non-szeparatista Konvergencia Unió reprezentálja, amely két középjobb párt koalíciójaként (CDC – Katalán Demokratikus Összefogás, UDC – Katalán Demokrati-

kus Unió), 1980 óta Katalónia legerősebb kormánypártja és 1996-tól a Néppárt koalíciós partnereként a spanyol kormány tagja. A párt ideológiáját vezetője, a hat nyelven beszélő Jordi Pujol évtizedekig mondhatni egy személyben testesítette meg, 1980-tól a Generalitat elnökeként Katalónia nemzeti, kulturális függetlenségét szerette volna kivívni a spanyol államon belül. A CiU a 2003-as tartományi választásokon meglepően szerényen teljesített, az alig egyharmados szavazati arány 1980 óta a párt legrosszabb eredménye.¹⁶

A radikális politikai erők a katalán nacionalizmus kisebbségét alkotják, céljuk Katalónia Európán belüli területi függetlensége, amit kimondottan nem erőszakos, demokratikus úton kívánnak elérni. Ezt az irányzatot leginkább az 1931-es alapítású Katalán Republikánus Baloldal (ERC) képviseli, politikáját állandó dilemma jellemzi: baloldaliságához legyen hű, támogatva ezzel az országos baloldali pártokat, vagy pedig nacionalizmusához híven a CiU-t támogassa, avagy baloldali radikális nemzeti pártként egyedül, partnerek nélkül állandó ellenzékben politizáljon. A választásokon általában 7–10% körüli eredményeket ér el.¹⁷

Baszkfölddel ellentétben Katalóniában nincs a széparatista iránynak terrorista támogatása, azzal szemben egyöntetű a visszatautásítás. A legnagyobb nacionalistább parlamenti párt, az ERC nem túl erőteljes választási eredményeit gyakran idézik a hatalmon lévő pártok, mint egy jelzést arra, hogy ha a választóknak nem tetszene a mérsékelt politikai irányvonal, akkor bizonyosan a katalán republikánusokra szavaznának.

Autonómiájának kiépülésével Katalónia kedvező gazdasági adottságait is fokozottabban ki tudta használni. Spanyolország 1986-os belépése az európai integrációba, a Barcelonai Olimpia infrastruktúrájának megteremtése – és a tény, hogy az országba érkező külföldi beruházások egyharmada itt valósult meg – a katalán gazdaság nagymértékű fellendülését eredményezte. Az önkormányzó közösségek rangsorában Katalónia az első helyre került. Gazdag régióként többet fizet be az államkasszába, mint amennyi juttatásban részesül, a szegényebb déli tartományoknak kedvező jövedelem-újraelosztás nincs a katalánok ínyére, fokozottabb gazdasági autonómiát szeretnének elérni.

A 90-es években többek között a katalán hiányérzet az autonómia-státutumok megreformálásáról, sőt, Spanyolország föderális állammá alakításáról szóló vitához vezetett. A vitában azonban nem vettek részt a legnagyobb felelősséggel és befolyással rendelkező katalán pártok, mert ez a változtatás magában hordozta volna az 1978-as alkotmány változtatását is. Számos nacionalista is úgy gondolta, hogy a történelmi nemzetek talán nagyobb veszélyben lennének egy uniformizált, föderális Spanyolországban, mint a mostani, különböző szinteken álló önkormányzatok által alkotott államban.

I.5. Kitekintés 1. Nyelvi kisebbség Katalóniában: az Arán-völgyi okszitánok

Katalónián belül további kisebbségi nyelvvédelmi rendszer van érvényben az Arán-völgy hatezer lakosa részére. A tartomány Franciaországgal határos részének eldugott völgye földrajzilag inkább az északi szomszéd felé nyitott, innen ered ugyanis a Garonne folyó, ezért is alakulhatott ki ez a csöppnyi nyelvi zárvány.

Az Arán-völgy nyelve az okszitán Gascogne-ban használt nyelvjárásának egyik helyi változata. A völgylakók 80%-a beszéli a nyelvet, s szinte mindenki érti. A spanyolt mindannyian használják, nem csoda, hiszen ez a hivatalos és az oktatási nyelv is. Katalánul a lakosság 10–20%-a beszél.

Katalónia az Arán-völgy nyelvi helyzetét figyelembe véve speciális szabályokat fogadott el az 1983-as nyelvi normalizációs törvény 5. fejezetében az itteni nyelvhasználatról. Eszerint a helyi hivatalokban használható a nyelv, a katalán kormányzat az arániai szervezetekkel együttműködve minden szükséges intézkedést megtesz a nyelv megőrzésének és használatának érdekében. A katalán kormány biztosítja a feltételeket a nyelv oktatásához és a tannyelvű oktatáshoz a völgyben. Megjegyzendő, hogy Katalónia a katalán nyelv itteni terjesztésével nem próbálkozik.

Első lépésként a nyelv standardizált változatát kellett kidolgozni, s ez alapján megszülethettek a 80-as évek végén az első arán nyelvű tankönyvek. Az iskolákban az oktatás spanyolul folyik, de az alapiskolák minden évfolyamán 9 órában az arán nyelv oktatása és anyanyelvű oktatás zajlik.¹⁸

I.6. Kitekintés 2. A katalán nyelv Katalónián kívül

A katalán nyelvet Katalónián kívül körülbelül további két és fél millióan beszélik Valenciában és a Baleári-szigeteken.

Mindkét autonóm közösség hivatalos és egyenrangú nyelve a katalán és a spanyol. A kasztíliai az állam nyelveként az elmúlt évszázadban mindkét helyen nagy befolyásra tett szert, és kiszorította a katalánt, ezért státútumai feladatuk fogalmazzák meg a katalán nyelv elterjesztését, speciális védelmét, ismerete, használata fontosságának társadalmi tudatosítását. Ennek érdekében a két régióban folyamatosan terjesztik a nyelvet az oktatási rendszerben, az alap- és középfokú iskolákban kötelezően oktatják a nyelvet, egyetemeik kétnyelvűek.

A 19. századi romantikus nyelvi és kulturális nacionalizmus politikai nacionalizmussá válásához a baszk, katalán esetben a történelmi önállóság érve mellett az erőteljes gazdasági fejlődés szolgáltatta az előfeltételt. A katalán nyelvterülethez tartozó Valenciában, Baleári-szigeteken ez a nemzeti ébredés nem következett be. Ennek következtében e két autonóm közösség területén (valamint Navarrában, Galíciában) a nemzeti érzületű pártok a múltban sem játszottak lényeges szerepet, és népszerűségük a mai napig csekély.

1.6.1. Valencia

A 23 300 km² területű, 3,8 milliós lélekszámú valenciai régió lakosainak fele beszél katalánul, identitásuk meglehetősen bonyolult, egyaránt megkülönböztetik magukat a spanyoloktól és a katalánoktól is. Az első probléma rögtön az általuk beszélt regionális nyelv meghatározásában rejlik, lényegében katalán nyelvről van szó, de a katalóniai katalánoktól elütő sajátos valenciai regionális önazonosság-tudat miatt nyelvüket külön elnevezéssel (valenciai) illetik. A katalán nyelv akkor terjedt el a területen, amikor keleti részét az araboktól a katalán uralkodó hódította vissza, nyugati részét viszont a spanyolul beszélő Aragónia, a régió kétnyelvűsége innen eredeztethető.

Valencia Spanyolországban elfoglalt helyéről többféle elképzelés is létezik a politikai életben. Vannak, akik önálló (politikájú, identitású, nyelvű, kultúrájú) régióban gondolkodnak, vannak, akik a katalán nyelvű régiókkal áptolt különleges kapcsolatokra, szoros együttműködésre törekednének, vannak, akik Katalónia helyett inkább egész Spanyolországgal integrálódásnak erőteljesebben.

1983-ban a valenciai *cortes* elfogadta a valenciai nyelv használatáról és oktatásáról szóló törvényt, amely kimondta, hogy a régió nyelve a valenciai, kivéve a nyugati, spanyol nyelvű zónát. A státútum és a törvény a regionális nyelv pozícióját illetően a katalóniaihoz képest szerényebb tartalmú, a gyakorlatba átültetés pedig különösen nehezen ment.

Az első kormányok a katalántól különböző valenciai nyelv megteremtésével, standardizálásával próbálkoztak, az értelmiség támogatása híján a törekvés kudarcot vallott, de annyit elért, hogy leblokkolta a törvény alkalmazását, a nyelv védelmét. A 80-as évek végétől a valenciai kormányzat elismerte, hogy a nyelv a katalán egyik változata, a katalóniai nyelv normáit vette át, a dialektusnak megfelelő apróbb változtatásokkal, a külön elnevezést – valenciai – azonban fenntartotta.

Az oktatási rendszerben folyamatosan terjed a nyelv. A valenciai nyelvű zóna minden alap- és középfokú iskolájában és a kasztíliai zónában fekvő több iskolában legalább heti négy órában kötelezően oktatják a nyelvet. Az alapiskolák 8%-ában a valenciai az oktatás nyelve. A Valenciai Egyetem hivatalosan kétnyelvű, a gyakorlatban az órák mintegy ötödét tartják átlagosan katalánul, a többi felsőoktatási intézmény nem nyilvánította magát kétnyelvűnek.¹⁹

A könyvkiadás, az írott és elektronikus média terén Katalóniához képest mérsékeltebb a regionális nyelv szerepe. A '90-es években például mindössze napi másfél óra katalán nyelvű műsor futott a regionális tévécsatornán.

A nyelv elterjedését, mindennapi használatát gátolja annak régióbeli hagyományosan alacsony presztízse, a magán- és a közélet informális szféráiban egyaránt a spanyol a meghatározó nyelv. A regionális parlamentben is a legtöbb képviselő spanyolul beszél.²⁰

1.6.2. Baleári-szigetek

A Baleári-szigeteken (Mallorca, Menorca, Ibiza összesen 5 ezer km²-én) a csaknem 700 ezer lakos körében a katalán nyelv és kultúra jelenléte erőteljes.

A szigeteket a katalánok foglalták el az araboktól, azóta érvényesül a katalán hatás. A katalán nyelv és kultúra máig nagyon erősen jelen van a szigeteken, habár a kasztíliai az állam nyelveként különösen az elmúlt évszázadban egyre nagyobb presztízsre tett szert. Kétnyelvűség sokáig nem jellemezte a régiót, az agrártérségek kistelepülései a közelmúltig megőrizték katalán nyelvű karakterüket, mindhárom szigetet egy-egy helyi dialektus jellemzi. A katalánra nem is a Franco-rezsim, hanem a jelenlegi turistainvázio jelenti a legfőbb veszélyforrást. Egyrészt a turizmus gerjesztette gazdasági prosperitás nagy tömegű bevándorlást idézett elő a déli spanyol területekről, másrészt az idegenforgalom megnövelte az idegen nyelvek tudása iránti igényt. Mindenesetre a '90-es évek elején a lakosság 90%-a értette, a 70%-a beszélte a nyelvet, írni, olvasni azonban ennél jóval kevesebben tudtak katalánul.

Valenciával ellentétben a szigeteken soha nem volt vitatéma, minek is nevezzék anyanyelvüket, a katalán elnevezést teljes természetességgel használják, de forgalomban van a *mallorqui* elnevezés is. A Katalóniával való szorosabb együttműködés kérdése sem gerjesztett komoly politikai vitákat.²¹

Az 59 tagú regionális parlament a szigetek autonómia-statútumát, valamint nyelvi normalizációs törvényét 1986-ban fogadta el. A hivatalos életben, az adminisztrációban, az oktatásban, a társadalmi kommunikációban biztosított a katalán nyelv használata. A szigetek nyelvtörvénye talán a legambiciózusabb Spanyolországban a regionális nyelv védelmét illetően.

A gyakorlatban a katalán nyelv pozíciója nem egészen a törvényben foglalt elképzelésekhez igazodik. A parlament, a közfeliratok, a külső adminisztráció fő nyelve a katalán, ám a politikai, közigazgatási intézmények belső írott nyelve a spanyol.²²

Az oktatásban az 1978-as kétnyelvűségi rendeletnek megfelelően minden oktatási intézményben legalább heti négy órában kellene tanítani a katalán nyelvet. Felmérések viszont a 90-es évek elején még arról számoltak be, hogy az iskolák mintegy fele teljesítette ezt a minimumfeltételt, míg összesen 3-4 katalán tannyelvű iskola működött. A Baleári-szigetek egyeteme hivatalosan kétnyelvű, a kurzusok mintegy ötöde katalán nyelvű.

Hiába tevékenykedik a szigeteken egy igen aktív katalán értelmiségi réteg, amely a kiadókat, helyi katalán nyelvű újságokat, elektronikus médiumokat, az oktatási, tudományos, kulturális intézményrendszert fenntartja, a turizmus és a spanyolországi bevándorlás miatt a nyelv közéletbeli elterjedése nem következett be az autonóm közösség létrejötte óta.²³

II. Baszkföld autonómiája

A 2,3 milliós lélekszámú baszkok a kis népek közé tartoznak Európában, zömük a spanyolországi Baszkföldön, kis részük Navarrában, töredékük pedig a Pireneusok északi lábánál, Franciaországban él. A baszkok által lakott *Euskal Herria* területe mintegy 20 ezer km², az ebből mintegy kilenctizedet kitevő spanyolországi baszk területek neve baszkul *Hegoalde*, ami Baszkföldet és Navarrát foglalja magában, a francia fennhatóság alatti térség *Iparralde*. A spanyolországi baszk népcsoport magát *euszkalunának* – azaz embereknek –, a franciaországi *erdaldudának* – azaz férfiaknak nevezi.²⁴

A 7300 km² területű, 2,1 milliós, három provinciából álló Baszkföld (Euskadi Autonóm Község, baszkul/spanyolul: Bizkaia/Vizcaya, Gipuzkoa/Guipúzcoa, Araba/Alava) a legtöbb hatáskörrel rendelkező autonóm község Spanyolországban. A félmillió lakosú Navarra autonómiája korlátozottabb, a régió ugyanis szinte teljesen elspanyolosodott, mára csupán északi sávjában élnek baszkok. A két külön autonóm község létrejötte azt eredményezte, hogy politikailag külön utat jártak be, a kulturális, nyelvi összetartozás nem telik meg konkrét tartalommal, miközben az erőteljesen nemzeti érzelmű baszkok a baszkföldi, navarrai és franciaországi baszk területek és lakosság együvé tartozását hangsúlyozzák.

II.1. Út az autonómiáig

A baszkok valószínűleg az ibéreknek, a Pireneusi-félsziget őslakóinak a leszármazottai: viszonylag magas emberek, gyakran kék szeműek, ami a francia, kasztíliai, katalán környezetet tekintve mindig is különbségüket erősítette. Első államuk, a Navarrai Királyság 9. századi megalakulása óta mindig is önállóságra törekedtek. A főleg a baszkok földjére támaszkodó állam a következő századokban a Pireneusok térségében fontos szerepet töltött be. Amikor a későbbiekben Baszkföld és Navarra a Spanyol Királyság része lett, kiterjedt autonómia formájában megőrizték önállóságukat, történelmi előjogaikat (*fueros*). A 19. század közepéig megóvott privilégiumai közül saját törvénykezése, adminisztrációja mellett kiemelhető az adó- és vámmentesség, adót csak a helyi közigazgatások és a saját milícia fenntartása érdekében fizettek, határőrvidékként a vámhatár pedig nem a tengerparton, hanem a baszk-kasztíliai határon kezdődött. Kivételezett helyzete a fő oka gazdasági fejlődésének, Baszkföld korán iparosodott, kikötői, nagyvárosai – *Bilbao*, *Guipúzcoa* – az atlanti kereskedelem csomópontjaivá és haszonélvezőivé váltak. Gazdasági és társadalmi fejlettsége egyedülálló volt Spanyolországban. Fejlődését jól jellemzik rendezett, békés viszonyai: a 19. században itt a legalacsonyabb a bűnözés, fejlett a helyi infrastruktúra, magas az iskolák száma, egyeteme van.²⁵

Baszkföld elszigeteltsége révén mindvégig megőrizte önálló tudatát, az önkormányzat eszméjét, a modernizáció sem az asszimilálódást katalizálta, hanem a nemzeti önállóság megteremtésének a szándékát. A baszk nacionalizmus atyja, *Sabino Arana* a 19. század végén szervezte meg mozgalmát az autonóm jogok visszaszerzéséért. *Arana* a baszk középkori történelmi és kulturális mondavilághoz nyúlt vissza, amelynek legfontosabb elemei a kereszténység és a függetlenség. Elképzelése szerint függetlenségre van szükség a spanyoloktól, akik előzőnlik földjeiket, és eltörlik ősi jogaikat, a *fuerost*, fundamentalista vallásos világnézete alapján érthető csak meg jel-szava: „Isten és a régi törvény!”. *Arana* politikai örökségként utódaira hagyta a dilemmát: függetlenségre törekvés, avagy a realisabbnak tűnő, minél nagyobb mértékű autonómia megszerzése Spanyolországon belül. A viták szakadásokhoz és újraegyesülésekhez vezettek a mozgalmon belül. Ekkoriban, 1895-ben alakult a Baszk Nacionalista Párt (BNP), mely hamarosan jelentős politikai erővé, a nemzeti mozgalom vezetőjévé vált, 1907-ben már Bilbao polgármestere is a párt soraiból került ki.²⁶

Primo de Rivera diktatúrájának elnyomó politikája csak erősítette a baszk nemzeti öntudatot, és egyben egységbe tömörítette a nacionalista mozgalmat. A baszk nacionalizmus a második köztársaság idején részben elérte célját. Ugyan 1931-ben, amikor 13 régióra osztották fel az országot, a baszkokat nem nyilvánították külön nemzetnek, de autonómia-státútumukban jelentős jogkört harcoltak ki: a baszk hivatalos nyelv lett, a rendfenntartás, a jogrendszer, valamint a gazdaságpolitika terén szabad kezet kaptak. A kiterjedt autonómia Baszkföldre vonatkozott, Navarra külön és szerényebb jogokat kapott. 1936-ban a Baszk Autonóm Provincia már magában foglalta Navarrát is, ám létrejötté után hamarosan a baszk területeket elfoglalták Franco csapatai²⁷.

Az 1936–39-es polgárháborúban érzékeny veszteségek érték Baszkföldet, elpusztult Guernica, az ősi baszk főváros, melyet német bombázók romboltak le. A további baszk mérleg húszezer halott, százezernyi emigráns, az ősi kiváltságok, valamint a független státus teljes elvesztése. Az „egy állam, egy nemzet, egy nyelv” jelmonddal központosító, az egységes Spanyolország ideológiáját hirdető, és egyébként galíciai születésű Franco diktatúrája ugyanis csírájában elfojtotta a baszk törekvéseket. Tilos volt az otthonokon kívül baszkul beszélni, még a templomokban is tilos volt a baszk nyelvű misézés. Betiltottak mindenféle baszk kulturális tevékenységet, bezárták a bilbaói baszk egyetemet, minden baszk iskolát spanyolosítottak (még az óráközi szünetekben is tilos volt baszkul beszélni), az újszülötteknek nem szabadott baszk neveket adni.²⁸

A baszkok ellenállása azonban össznemzeti méreteket öltött, s tovább küzdöttek függetlenségükért. Részben külföldön szervezkedtek, az emigráns baszk kormány Párizsban és Londonban tevékenykedett, 1941-ben a

franciaországi Bayonne-ban megalakult a Baszk Konzultatív Tanács, s 1945 és 1947 között működött a Radio Euzkadi. 1956-ban megszervezték az első Baszk Világkonferenciát, s megszületett a program az illegális baszk iskolák létrehozásáról.

Az üldöztetés szélsőséges identitást váltott ki a lakosságból, egy részük erőteljesen radikalizálódott. 1959-ben alakult meg a Baszkföld és Szabadság – ETA (Euzkadi Ta Askatasuna) –, mely erőszakos eszközökkel törekedett a fennálló rend megváltoztatására. Legjelentősebb akciója a spanyol miniszterelnök, a diktátor kiszemelt utódának meggyilkolása volt 1973-ban. A félelem és elnyomás miatt ördögi kör indult be, ami a Franco-korszak végéig eltartott, de egészen máig érezteti a hatását. Az 1950-es évek elejétől egyébként enyhült az elnyomás, majd az 1970-es évek elejére a nemzeti mozgalom széttorzította az illegális kereteit.²⁹

A Franco-korszak ugyanakkor gyors gazdasági növekedést és ezáltal bevándorlást eredményezett, ami jelentősen megváltoztatta Baszkföld nemzetiségi összetételét: a 70-es évekre lakóinak már csak kétharmada volt ott született baszk, jelentős nem baszk etnikum élt a régióban. A több évszázados madridi központosító gyakorlat, a nagymértékű bevándorlás rányomta a bélyegét a nemzeti öntudatra. A baszk önazonosságnak alárendelődve, de mégis kialakult egyfajta látens hispán identitás. A kettő együtt létezik párhuzamosan, és a baszkok többsége a spanyol állam keretein belül képzeleli már csak el országa létezését.³⁰

A Franco halála utáni spanyol demokratizálódáskor, 1978-ban megalakult a Baszk Főtanács, mely spanyol Baszkföld négy provinciájából hármat foglalt magában. A megszülető új spanyol alkotmány a többi régióhoz „autonóm közösséghez” képest Baszkföldnek (*Euskadi*) egy fokkal kiterjedtebb autonómiát biztosított. A baszkoknak azonban nem tetszett az alkotmánynak a „spanyol nemzet felbonthatatlan egységét” hangsúlyozó szövege, ezért az arról megtartott népszavazáskor többségük el sem ment szavazni. 1979-es autonómia-státútumukból egyszerűen kihagyták a spanyol egységre vonatkozó utalást, így a „*Guernica* Törvény”-ről rendezett szavazáson már a szavazók 80%-a igennel voksolt. Ettől fogva lehet az oktatásban, közigazgatásban használni az immár hivatalos baszk nyelvet, önálló, a belső biztonságért felelős baszk rendőrség jött létre (a 7 ezer fős *Ertzantza*), a baszkok szabadon használhatják jelképeiket, zászlójukat, a többi tartományhoz képest magas fokú pénzügyi függetlenséget élveznek, az adók többségét önállóan szedhetik, 39 tételesen felsorolt tárgykörben kizárólagos a hatásköre, azonban a stratégiai irányító funkciókat a központi állam itt is megtartotta magának. A régió fővárosa *Vitoria Gazteiz*, a 75 fős parlament és a kormány székhelye, míg a baszk minisztériumok és a baszk egyetem fakultásai megoszlanak a három provincia fővárosa között (további kettő: *Bilbao*, *San Sebastian*).³¹

II.2. Politikai élet

Baszkföld politikai életét a mai napig elsősorban a nemzeti kérdés befolyásolja. A baszk nemzeti, nacionalista pártok a regionális választásokon eddig mindig megszerezték a szavazatok többségét, de minden egyéb párt is hangsúlyozza baszk jellegét. A baszk nacionalizmust nagyon nehéz röviden jellemezni. A pártok változatossága, valamint a különböző nacionalista elképzelések teszik sokszínűvé a baszk politikai életet. A nemzeti pártok között akadnak mérsékelt, autonomista és radikális, függetlenségre törekvő pártok is, utóbbiak támogatottsága egyre szerényebb, a baszkok többsége ugyanis a spanyol állam keretein belül képzei el országa létezését. A meghatározó mérsékelt nacionalista párt a jobbközép Baszk Nacionalista Párt (baszkul: *Eusko Alderdi Jeltzalea* – EAJ, spanyolul *Partido Nacionalista Vasco* – PNV), jelentős még a Baszk Szolidaritás (*Eusko Alkartasuna* – EA). Az 1979-ben baloldali nacionalisták által alapított *Herri Batasuna* (HB – Népi Egység) az egyetlen rendszerellenes, szeparatista párt, amely a demokratizálódás és az autonómia ellenére a mai napig véres merényleteket elkövető ETA-hoz áll közel, a szavazatok hatodát szokta begyűjteni.³²

Az 1977-es választásokon Baszkföldön győzelmet arató Baszk Nacionalista Párt képviselte a központi kormányzattal folyó autonómia-tárgyalásokon a baszkokat. Elsősorban a *fuerok*ak szerette volna helyreállítani, mégpedig úgy, hogy azok a spanyol Alkotmányban is rögzítésre kerüljenek. Hosszas viták, politikai konfliktusok után kompromisszum született, és a pártnak sikerült elérnie a baszk önálló rendőrségi erők létrehozását és a magas fokú baszk pénzügyi függetlenség törvénybe foglalását. Az autonómia elnyerésének köszönhetően az első baszk parlamenti választásokat 1980-ban a BNP magasan megnyerte, a párt az Európai Közösség integrációja felé törekvést a demokratizálódás kezdetei óta hangoztatta.

A BNP egyértelműen a spanyol fennhatóság alatti autonómiát támogatja, a sokkal radikálisabb nacionalista Baszk Szolidaritás az önálló baszk állam híve. Az EA 1986-ban a BNP-ből kivált politikusokból jött létre, és a soron következő tartományi választásokon rengeteg szavazatot elhódított riválisától, a BNP domináns pozíciója rövid időig meginogni látszott. A Baszk Nacionalista Párt azonban rövidesen visszanyerte a népszerűségét, a szavazatoknak körülbelül a harmadát kapja, és folyamatosan a baszkföldi kormány vezető politikai ereje, míg az EA 10% körüli eredményeivel 1998-ig ellenzékben politizált. A Baszk Szolidaritás akkor került be a nézeteltérések rendezése nyomán harmadik koalíciós partnerként a baszk kormányba, 2001-ben pedig a BNP-vel közös listán a szavazatok 43%-t gyűjtötte be, a 2004-es országos választásokon ismét külön-külön indultak, a BNP 34%-kal az autonóm közösség fennállása óta a legjobb eredményét érte el.³³

A két pártban sok a közös vonás, szavazóbázisuk is hasonló. Mindketten elítélik a *Herri Batasuna* által támogatott ETA terror megmozdulásait,

és fontos szerepet játszottak a baszk politikai pártok terrorizmus elleni együttes fellépésében. A HB erőszakos stratégiájával sosem tett szert jelentősebb támogatottságra, 1997-ben a párt több vezetőjét a terrorszervezettel való együttműködés vádjával hosszabb börtönbüntetésre ítélték, az 1998-as regionális választásokon Euskal Herritarok (EH, Baszk Állampolgárok) néven indult. Az ETA pedig, mivel a demokratizálódáskor sem állt el az erőszakos eszközök alkalmazásától, önmagát zárta ki a baszk politikai élet legális szereplői közül.³⁴

A baszk nacionalista pártok sikere elsősorban a baszk polgárok önazonosságának köszönhető. A lakosság több mint fele sorolja magát baszk hovatartozásúnak. A baszkul beszélők közül senki nem érzi magát spanyolnak, vagy inkább spanyolnak, mint baszknak. A baszk nyelvet értők, írók, olvasók között a legtöbben a HB-re szavaznak, míg az EA bázisának nagy része is tud baszkul, ezzel szemben a BNP bázisa kevésbé.

Hosszú távon a BNP meghatározó szerepét nemcsak a nacionalista pártok veszélyeztetik, hanem az egyéb nem-nacionalista, illetőleg a spanyol pártok is, amelyek együttvéve 1996 óta több szavazatot érnek el, mint a nacionalista pártok összesen, de egyelőre nem lehet tudni, mennyire lehet sikeres Baszkföldön egy nem-nacionalista párt a mérsékelt nacionalista pártokkal szemben.

A baszk nemzettudat erejét, a baszkok önállósági aspirációit jelzi, hogy a régió parlamentje 1990-ben a nacionalista pártok kezdeményezésére nyilvánította a baszk nemzet önrendelkezési jogát, nem kizárva abból a függetlenséghez való jogot is.³⁵

II.3. A baszk nyelv védelme

Az egyetlen európai nyelvvel sem rokon baszk nyelv – euskara – a régi ibér maradványa. A nyelvben megtaláljuk a kelta, latin, arab, ó-egyiptomi és a berber hatás eredményeit. Külön szókincset használtak a baszkok az egyenlő vagy különféle társadalmi rangú, valamint a férfiak és nők közötti beszélgetések esetére. A viszonylag kevés alapszó korlátozza a modern kifejezési eszközként vagy tudományos nyelvként való használatát, a nyelv ragozásban ugyanakkor igen gazdag. A 8 fő nyelvjárást magában foglaló nyelv standardizálása nagyon nehezen, sok vita árán született meg, sokan nem is elégedettek az eredménnyel, de kikerülhetetlen volt egy egységes közös baszk nyelv kialakítása.³⁶

A baszk nyelv a modern nemzeti ébredés óta a baszk identitás szimbóluma. Franco beolvasztó politikája, a baszk nyelvet használók üldözése bizonyos nyelvi asszimilációt eredményezett, ehhez még a spanyolországi belső vándorlás is hozzájárult – ahogy említettük, a lakosság egyharmada más spanyol tartományokból költözött át Baszkföldre –, a nyelvet beszélők száma sokáig folyamatosan csökkent. Ma Euskadi lakóinak mintegy 30%-

a, több mint félmillió ember beszél baszkul, továbbá minden ötödik polgár érti a nyelvet. Az autonóm közösség 60%-os többsége, 1,2 millió fő nem rendelkezik semmiféle baszk nyelvismerettel. A baszk nyelvűek eloszlása a három provincia között meglehetősen egyenetlen, *Alava* 7%-a, *Vizcaya* 18%-a és *Guipúzcoa* 44%-a használja az ősi nyelvet. Főként Bilbaóban és vonzáskörzetében él nagyon sok nemcsak baszkul nem beszélő, hanem egyben nem baszk nemzetiségű lakos. A baszk nacionalista pártok mégis a régió vezető politikai erői: eszerint a baszk nemzet nem kizárólag nyelvében él, a nyelvét vesztek baszk önazonossága továbbra is rendkívül erős. Ugyanakkor kutatások igazolják, hogy a baszkul beszélők között különösen erős a baszk nemzettudat. Nem meglepő, hogy *Guipúzcoa* megyében a radikális baszk nacionalisták jobb eredményeket érnek el, mint máshol, hiszen a megyében sokkal nagyobb az igény önálló kormányzásra, sokkal radikálisabban, és sokkal inkább beszélik anyanyelvüket az itt élők, mint máshol.³⁷

Az autonómia-statútum kibocsátása után – amely a baszkot is hivatalos nyelvvé tette a régióban – négy évvel fogadták el a baszk nyelv használatáról szóló normalizációs törvényt, amely a nyelvet a baszkföldi identitás, a közösségi integráció alapvető elemének nevezi. Figyelemreméltó, hogy a törvényt az összes parlamenti képviselő megszavazta, nem csak a baszk nacionalista pártok többségi pozíciója kényszerítette ki annak elfogadását. A baszk nyelv ismerete az állami, tartományi intézményeknél, a közalkalmazotti szférában, de sok cégnél is kötelező. A törvény tekintettel volt a nyelv viszonylag csekély elterjedtségére, például a regionális szervek kebelén belül fordító szolgálatokat hozott létre. A nyelv közéleti használatának nehézségét jelzi, hogy a baszk parlament tagjainak mintegy fele ért és beszél baszkul, így a gyakorlatban lehetetlen áttérni a két nyelv egyenrangú, szimultán használatára a hatékonyság romlása nélkül. Ugyanez a helyzet a jog területén, a szerződésekben, a bíróságokon alig használják a baszk nyelvet (többek között ezen a területen is hiányos a baszk szaknyelv), másrészt a nyilvános feliratok, táblák Baszkföld területén kétnyelvűek. A baszk nyelv terjesztésére évente többmilliárd pesetát költ az autonóm közösség kormánya.³⁸

Megjegyzésre érdemes, hogy a spanyol kormány szerint túl messzire ment a nyelvi törvény, ezért Madrid az alkotmánybírósághoz fordult, a négy évvel később megszületett döntés lényegében a baszk törvényhozásnak adott igazat, és mindössze három kisebb cikkely esetében állapított meg alkotmányellenességet.³⁹

Ebben a nyelvi helyzetben kulcsszerep jut az oktatásnak, amelynek révén Baszkföld lakói között a baszk nyelvismeret, a kétnyelvűség közép-, vagy inkább hosszú távon megvalósítható. A baszkok nemzeti harcának mindig is kulcseleme volt az anyanyelvű oktatás megteremtése, a Franco-korszakban is az ellenállás szorosan kötődött a baszk nyelvű titkos magániskolák történelmi hagyományokra épülő rendszeréhez, az *ikastolak* szerve-

zetéhez. Magánházakban, egyházi épületekben oktattak, az oktatást a szülők finanszírozták. Az iskolahálózat egyre izmosodott, az állam, mint a spanyol állam elleni ellenséges tevékenységet értékelte ezen iskolák működését, a Franco-rezsim mégsem mert ellene túl keményen fellépni. Az *ikastolak* száma az 1960-as 3-ról Franco halálának évére, 1975-re 160-ra emelkedett, ezzel párhuzamosan egyre több diák tanult ezekben az illegális baszk oktatási intézményekben, 1964/65-ben 600-an, 1974/75-ben pedig már 27 ezren. A hetvenes évek elején az állam egyébiránt stratégiát váltott, s pénzügyi támogatást adott ezeknek az iskoláknak, így próbálva befolyása alá vonni őket. Ugyanezen okból 300 állami iskolában alkalmanként baszk nyelvet oktató órákat kezdtek el tartani. Ezáltal próbálták elérni, hogy a szülők ne az *ikastolaba* küldjék a gyerekeiket.⁴⁰

A baszk nyelvű oktatásban az igazi nagy áttörés az autonóm közösség létrejötte után a 80-as években következett be. Az autonómia-statútum teljes oktatási autonómiát biztosít a régióknak, ezt kihasználva a baszk kormányzat következetesen erősíti a baszk nyelv jelenlétét az oktatási rendszerben. 1979 óta Baszkföld nyelvpolitikája folyamatosan az *euskara* tanításának és használatának előmozdítását célozza. Az erőfeszítések részben a felnőttoktatást célozzák és nagyobb részben az iskoláskorú gyermekeket, fiatalokat. Nyelvtörvénye értelmében az oktatás minden szintjén a tanulók maguk dönthetik el, a két hivatalos nyelv közül melyiken akarnak tanulni, az *euskara* minden baszkföldi oktatási intézményben kötelező tantárgy. A speciális baszk oktatásban tanulók száma dinamikusan nő, a Franco halálát követő 10 évben megháromszorozódott, s mára jóval meghaladja a százezret. A legtöbb baszk szülő azt akarja, hogy gyereke tanuljon és tudjon baszkul, az első osztályosok harmadát íratják baszk nyelvű (úgynevezett „D”-modell), és negyedét kétnyelvű („B”-típusú) iskolába, a többiek a harmadik iskolai (ún. „A”)-modellt követő, a nyelvoktató, spanyol tannyelvű iskolák valamelyikét választják.⁴¹

Az egyetemi képzésben a 80-as években a fő törekvés a baszk nyelvórák elterjesztése volt, s csak erre épülhettek rá az első kísérletek a baszk nyelven előadott kurzusok indítására. Az anyanyelvű órák kezdetben ritkák voltak, már csak azért is, mivel a baszk nyelv szókincse még nem volt alkalmas a tudományos, modern fogalmak lefedésére. A 90-es években a törekvések odáig jutottak, hogy a pedagógusképzőkben tisztán baszk nyelven is el lehetett végezni az iskolát, de a három egyetem különböző karain is számos szakot el lehet végezni baszk nyelven. Ebből a szempontból élenjáró a Baszkföldi Egyetem, a három városban működő állami felsőoktatási intézmény a legnagyobb egyetem az autonóm közösség területén, a *Mondragoni* műszaki és a *Deustói* katolikus egyetem hallgatói létszáma, jelentősége szerényebb.⁴²

Évente mintegy 600–700 baszk nyelvű könyv, kizárólag baszk nyelvű napilap, rádióadó és televíziós csatorna jelzi a nyelv jelenlétét, térhódítását az

írott és az elektronikus kommunikációban, a televízió fontossága a nyelv terjedésében különösen kiemelendő.

Minden nehézség ellenére (az érvényesülés szempontja még mindig a spanyol nyelven tanulásnak kedvez) az elmúlt két évtizedben megállt a baszk nyelvet beszélők számának csökkenése, sőt a felnőtt és az iskoláskorú lakosság körében is növekszik a kétnyelvűség, elsősorban az oktatási rendszer révén, amely a baszk nyelv ismeretét a spanyol nyelv megtartása mellett terjesztette ki. Az általános iskolai korosztályban a '90-es évekre megduplázódott, 20-ról csaknem 40%-ra nőtt a kétnyelvűek száma *Euskad*ban. Mindez merőben új jelenség, Baszkföldön ugyanis nem hagyomány a kétnyelvűség, valaki vagy baszkul beszélt, vagy spanyolra cserélte fel az ősök nyelvét. A baszk nyelvűek között azért is jóval nehezebb a kétnyelvűség elterjedése, mivel ellentétben a galíciai, a katalán esetekkel, itt nem két hasonló, rokon nyelvről van szó. Ugyanakkor a baszkul beszélők egyharmada spanyolul beszél az otthonában, a nyilvános tereken a kasztíliai használata ennél sokkal jelentősebb.⁴³

II.4. Kitekintés: Navarra

A 10 500 km² területű, félmillió lakosú Navarra (baszkul *Nafarroa*) fényes múltra, a Baszkföldről hasonlóan különleges kiváltságokra tekinthet vissza. A navarraiak identitása konfliktusos, nem tisztázott, ők az egységes baszk nemzet részei-e, avagy önálló navarrai önazonosságról helyesebb-e beszélni. Ez a dilemma a politikai erőteret is megosztja, a regionális parlamentben ott találjuk a baszk nacionalista pártokat és a navarrai autonómistákat is. A baszkföldi autonóm közösség alig épített ki élő kapcsolatokat a navarrai régióval, együttműködésük minimális.

Navarra egész területén a 13. századig volt használatos az *euskara*, azóta fokozatosan szorul vissza, ma már csak az északi sávban élnek baszk nyelvűek. A navarraiak 80%-a nem ismeri a nyelvet. Ma három nyelvi zónára osztható a régió, az északi baszk és a kasztilianizált déli zóna közötti „átmeneti” térségben a baszk és a spanyol nyelvűek keverten élnek. 1978-ban, az autonóm közösség létrejöttékor a baszk zóna lakóinak 85%-a, 30 ezer fő beszélt a nyelvet, továbbá a köztes terület 30 ezer lakosának a negyede. Idetartozik a főváros is, *Pamplonában* (baszkul *Irunea*) 15 ezer fő, 9% volt baszk nyelvű. A negyedmillió spanyol zóna tisztán egynyelvű.⁴⁴

A nyelvet beszélők földrajzi megoszlása az utóbbi években megváltozott. A korábbi baszk nyelvű rurális, izolált településeken a migráció miatt a nyelv hanyatlik, míg az urbanizáltabb, nyitottabb térségekben az oktatási rendszernek köszönhetően növekszik a baszk nyelvet ismerők száma.

A nyelvpolitika alapja az 1982-ben elfogadott autonómia-státútum 9. cikke, mely szerint Navarra hivatalos nyelve a kasztíliai, de a baszk nyelvű zónában a régióban *vascuence*-nek nevezett baszk nyelv is az. A navar-

rai parlament üléseinek jegyzőkönyveit, minden parlamenti és kormányzati döntést két nyelven kell megjelentetni. A négy évvel később, 1986-ban elfogadott baszk nyelvtörvény, a spanyol mellett a baszkot is Navarra „saját nyelvének” nyilvánította, kijelölte a baszk, valamint az átmeneti zónába eső közigazgatási egységeket. A jogszabály megszületését éles politikai viták övezték, és messze nem politikai konszenzussal hagyta jóvá a navarrai parlament, a baszk nemzeti pártok kevésnek találva elutasították a tartalmát. Azóta a mindenkorai navarrai kormányzat komoly erőfeszítéseket tesz a baszk nyelv védelme, megőrzése, fejlesztése érdekében, a regionális adminisztráción belül például külön baszk fordító szolgálatot hozott létre.

A baszk nyelv védelme érdekében tett lépések közül kiemelendő a nyelv oktatásbeli szerepének erősítése. A baszk zóna minden iskolájában tisztán anyanyelvű vagy két tannyelvű a képzés, illetőleg legalább választható tárgyként oktatják a nyelvet. Az általános iskolai korosztályban valamelyest itt is nőtt a kétnyelvűek száma, 12-ről 15%-ra. Az anyanyelvű képzés az *ikastolak* hagyományára épít, az első navarrai baszk iskolák ugyanis a 60-as években, a baszkföldiekkel egyidőben jelentek meg, s ugyanaz a nemzeti mozgalom állt mögötte. A 90-es években a mintegy 40 baszk iskolába több mint 5 ezer diák járt. Navarra oktatási autonómiája a Baszkföldinél kevésbé kiterjedt, az állami oktatási rendszer erősen függ a spanyol központi kormányzattól, ezen próbált meg segíteni az autonóm közösség azzal, hogy létrehozta a Baszk Oktatási Szolgálatot, amely az *ikastolas*-rendszer költségeinek egy részét átvállalta – vagyis részben Navarra kormányzata finanszírozza a baszk iskolákat. A középfokú oktatásban a baszk nyelvnek nem jut túl sok szerep, az egyetlen baszk tannyelvű középiskola a többtucatnyi alapiskolához képest igencsak szerény eredmény, a navarrai állami, illetve katolikus egyetemen a nyelvoktatás mellett kizárólag a tanárképzésben jut szerephez a nyelv.⁴⁵

A navarrai baszk nyelvű írott és elektronikus tömegkommunikációs termékek jelentősége, száma elenyésző, ebből a szempontból teljesen Baszkföldre kénytelenek hagyatkozni az itt élő baszkok. A navarrai kormány azonban furcsa módon folyamatosan megakadályozza a baszkföldi baszk nyelvű televízió- és rádióadó vételének biztosítását.⁴⁶

III. Galícia autonómiája

Az Ibériai-félsziget északnyugati részét alkotó régió 29 400 négyzetkilométeren 2,8 millió lakos él. Galícia hagyományosan az ország egyik legszegényebb és legelmaradottabb térsége, az utóbbi évtizedben az autonóm közösséggé alakulás után a regionális kormányzat erőfeszítései nyomán biztató felzárkózás, fejlődés következett be.

III.1. A nyelv

A galíciai nyelv és kultúra a portugálból ered, kilenc évszázaddal ezelőtt virágzó gallégo-portugál nyelvű irodalmi kultúra bontakozott ki. Az erőteljes portugál befolyás több száz évig fennmaradt, a 15. századig ezen a területen főleg portugálul beszéltek, a spanyol uralom beköszöntével indult el a galíciai nyelv a két meghatározó hispán nyelv közé ékelődve a maga külön útján. Miközben a független Portugáliában a portugál nyelv levált a Hispániában beszélt többi nyelvről, és az önálló fejlődés útjára lépett, a spanyol államba betagolt Galiciában a nyelv a hanyatlás útjára lépett. A folyamat főképpen annak volt köszönhető, hogy Galícia kimaradt a modernizációból és Spanyolország egyik legszegényebb régiója maradt. A régió nyelve a rurális közösségek, a szegényrétegek szóban használatos nyelvénél fejlődött vissza, miközben a kasztíliai az élet minden egyéb területén domináns pozícióba került, presztízsnnyelvűvé vált. A galíciai lényegében a mai napig a portugál nyelv dialektusa, azonban már nagyon sokban különbözik attól, és erőteljes spanyol hatásokkal átszótt.

A 19–20. század nyelvi, nemzeti ébredései Galiciát sem kerültk el, sorra jöttek létre politikai szervezeteik, 1906-ban létesült a Galíciai Nyelvi Akadémia. A hagyományos gallégo identitás védelmezői azonban nem egységesen léptek fel a nyelv standardizálásának és modernizálásának igényével. A „reintegracionisták” a portugál nyelv normáit akarták átvenni, míg az „izolacionisták” a galíciai nyelv független irodalmi változatának a megteremtésének álláspontját vallották, miközben azt senki nem vitatta, hogy a helyi nyelv a portugállal azonos töről fakad. A nyelv standardizálása jó sokáig tartott, számos vita övezte, a folyamat csak a közelmúltban zárult le.⁴⁷

A nyelvi kérdés háttérben ugyanis erőteljes politikai motivációik is meghúzódtak. A külön, autonóm nyelv választása egyben a nyelvet beszélők önálló identitásának, s autonómia iránti igényének is kifejeződése lett, a portugál nyelv átvétele ugyanakkor egy világnyelv beszélőivé tette volna a galíciaikat, s regionális, etnikai kisebbségből egy határos anyaországgal rendelkező nemzeti kisebbséggé válhattak volna. A vita a 80-as évek végén eldőlt, mivel a galíciaiak többsége, a spanyol állam és az akadémia körök is a független gallégo nyelvet támogatták, és a portugál nyelvi normák átvételét csupán a radikális nacionalisták és értelmiségiek egy szűk csoportja preferálta.⁴⁸

A galíciai nyelv, kultúra és önazonosság helyzetét megnehezíti, hogy 1980 előtt soha nem volt ezen a nyelven tanítás, sem nyelvtanítás. A spanyolosítás hosszú évszázadaiból kiemelkedik a Franco-időszak, amely a gallégo nemzeti és nyelvi különállásnak sem kedvezett, oktatási rendszere teljesen megegyezett az általános spanyol rendszerrel, a tanítás nyelve kizárólagosan a spanyol volt, a spanyol kultúrát, történelmet oktatták.

Mindennek ellenére a nyelv túlélte. A régió lakosságának elsőprő többsége a hivatalos adatok szerint kétnyelvű, azaz a spanyol és a helyi nyelvet is birtokolja. Az 55%-nyi gallego anyanyelvű mellett további 40% érti, 35% be-

széli a nyelvet (azaz csaknem mindenki), az összlakosság harmada ír is a nyelven. A galíciai és a kasztíliai nyelv közötti hasonlóság, rokonság tudatában azért ez nem olyan meglepő adat. Mindenesetre ezek az arányok nemcsak a baszk, hanem a katalán régiók hasonló adatainál is kedvezőbb képet mutatnak a gallego nyelv helyzetéről. A kép azonban csalóka. A szociológiai kutatások azt jelzik, hogy a gallegót igazán csak a periférikus kistépüléseken, az agráriumban foglalkoztatottak és az alsóbb társadalmi csoportok köreiben használják napi szinten. A nyelv hagyományos presztízse igencsak alacsonynak mondható, a közéletben, az oktatásban, a politikai hatalom területén soha nem játszott komoly, számottevő szerepet, anélkül is inkább, mivel modern szaknyelvként egyelőre alkalmazhatatlan.⁴⁹

Az autonómia megszületésével megeremtődött az esélye a nyelv társadalmi szerepének növelésére, hiszen komoly presztízsnövekedést, a nyelv elterjedését csak akkortól lehetett várni, ha a nyelvet a spanyol mellett hivatalossá téve meggyökeresedik a közigazgatási intézmények, a politikai, kulturális, oktatási intézmények, az írott és különösen az elektronikus média világában.

A régió 1980-ban lett autonóm közösség. A spanyol autonómiák kiépülése nem egységes forgatókönyv és séma alapján zajlott, az egyes autonóm közösségek bilaterális megállapodásokat kötöttek az állammal, melynek tartalma a régió politikai erejétől függött. Galíciában a regionális öntudatot elsődlegesnek tartó politikai csoportok a baszk, katalán példához képest kevésbé voltak meghatározó erők, nem is sikerült olyan mérvű speciális státust elérniük, mint a két másik nemzeti közösségnek.

Az autonómia-statútumot 1982-ben fogadták el, létrejött Galícia saját kormánya (*Xunta*) és parlamentje. A parlamentben a regionalista, galíciai nacionalista pártok bekerültek, de súlyuk továbbra sem volt mérvadó, 1986-ig ellenzékben politizáltak. Egyes megállapítások szerint egész Spanyolországban itt volt a leggyengébb a regionális tudat, így nem véletlen, az országos spanyolországi pártok uralták és uralják ma is a helyi közéletet. A galíciai identitás azonban az elmúlt két évtized alatt jócskán megerősödött, a közösségi önazonosság-tudatot a galíciai szimbólumokhoz való érzelmi kötődés is visszatükrözi (lásd a középkorból származó saját zászlót, az 1972-ben elfogadott címet, az 1907-ben keletkezett és 1976-ban hivatalossá tett himnusz).⁵⁰

A mérsékelt nemzeti erőként számon tartott Galíciai Nacionalista Párt a térség harmadik legjelentősebb politikai ereje, a szavazatok negyedét-ötödét szokta begyűjteni, a legutóbbi tartományi választáson, 2001-ben 22%-os eredményt ért el, ezzel a Néppárt mögött a második lett, éppen hogy megelőzve a szokatlanul rosszul teljesítő spanyol szocialistákat. A 2000-es spanyol országgyűlési választásokon az autonóm közösségben leadott voksok 18%-ával a két nagy országos párt mellett szokásos módon a harmadikként végzett.⁵¹

Az őslakos nyelv tiltásának korszaka után 1983-ban a többi nyelvi régiónál vázolt „forgatókönyv” szerint elfogadták az úgynevezett nyelvi normali-

zációs törvényt (a többivel megegyező tartalommal), azaz a nyelvek státuszát szabályozó regionális jogszabályt. A gallégo a spanyol mellett a másik hivatalos, a régió adminisztrációjába tartozó területeken használható és használt nyelvvé vált Galíciában. Érdekesség, hogy a törvény egyik cikkét, ami kimondta, hogy minden galíciainak kötelezően ismernie kell a galíciai nyelvet, a spanyol alkotmánybíróság törölte. Azaz: a régió polgárainak nem kell feltétlenül tudniuk a helyi nyelvet, az idegen nyelvnek számító spanyolt azonban igen. Ráadásul a regionális intézményeken kívül a magán és az állami hatóságokra nem vonatkozik a kétnyelvűség kötelme.⁵²

A kormányzaton belül nyelvpolitikai ügyekben eljáró külön kormány-szervet létesítettek, de a gyakorlatba átültetést visszafogott tempó jellemezte. A nyelv megőrzését időközben a társadalom egyre nagyobb szelete kezdte fontos feladatnak, „szívügyének” érezni. Amikor 1986-ban a két nemzeti elkötelezettségű párt – a Galíciai Koalíció és a Galíciai Nacionalista Párt – is az új kormánykoalíció (kisebbik) tagja lett, a régióban megkezdődött az aktívabb nyelvpolitika időszaka. Ezt a regionális parlamentben uralkodó nyelvhasználati gyakorlat példázza: a 80-as évek vége óta a képviselők szinte kizárólag gallegoul szólalnak fel. A regionális közigazgatásban is terjed a nyelv, a polgárokkal kívánságuk szerint folyik a két hivatalos nyelv valamelyikén az ügyintézés, az adminisztráció belső nyelve azonban túlnyomóan a spanyol, a magánszférában, a gazdasági élet szereplői között is hasonló a helyzet. A nyelvi normalizációs törvény szándéka szerint a kétnyelvűséget hivatott szolgálni, a valóságban a régió meghatározó nyelve továbbra is a spanyol, a helyi nyelv ehhez képest kiegészítő, „háttérnyelv”. Hiába érti Galícia majdnem minden lakója a helyi nyelvet, mégis a spanyolhoz képest ritkán és kevesen használják a gallegót a mindennapi kommunikációban.⁵³

III.2. Oktatás

Az oktatásban is megfigyelhető a régió életének más szférájában jellemző folyamat, miszerint a regionális nyelv mérsékelt ütemben, de fokozatosan egyre nagyobb szerepet vív ki magának. Kezdetben a galíciai regionális kormányzat nem törekedett túlságosan arra, hogy az oktatásban a helyi nyelv nagyobb hangsúlyt kapjon. Néhány civil szervezet, egyesület igyekezett nyomást gyakorolni az anyanyelvű oktatás bevezetése érdekében, de befolyásuk, támogatottságuk csekély volt. A nyelv standardizálása körülötte viták is hátráltatták egy ideig a nyelv oktatásbeli pozícióinak javulását. A galíciaiak többsége egyetértett azzal, hogy a nyelvet oktatni kell az iskolákban, de ma sem ragaszkodnak az anyanyelven folyó oktatáshoz.⁵⁴

A galíciai oktatási rendszer alakításában az óvodától a középiskoláig bezárólag az autonóm közösség kormánya (a galíciai junta) a fő illetékes. A galíciai kormánynak azonban a spanyol állam oktatási törvényeinek normái, alapelvei, rendelkezései által kijelölt keretben van mozgástere, azaz a

régió speciális oktatási rezsimjének kidolgozásakor komoly állami korlátokat kell figyelembe venniük.

Az oktatásra vonatkozóan a nyelvi normalizációs törvény két lényeges elemet tartalmaz: az anyanyelven folyó oktatás jogát az általános iskolákban, valamint a galíciai nyelv kötelező tárgyként való oktatását az alap- és középfokú oktatási intézményekben. A mindennapok gyakorlata máig nem éri el ezt a szintet.

Az óvodai foglalkozásokat a régióban manapság is zömmel spanyolul tartják, a 80-as évek elejétől ellenben megkezdődtek az első kísérletek az általános iskolákban a nyelv tanítására. A nyolcosztályos alap- és a középfokú iskolákban ma sincs a törvény adta lehetőség ellenére gallégo tannyelvű oktatás, egyelőre csak nyelvvoktatás folyik, azaz a helyi nyelvet tantárgyként, a kasztíliaival megegyező heti óraszámban oktatják. Az összes többi tantárgyat spanyolul tanulják a diákok, a történelem és földrajz tárgyak keretében néhány óra speciálisan a régióról szól. A régió iskoláiban tehát ebben az oktatási szerkezetben a helyi nyelvet szinte mint idegen nyelvet tanulták. A 80-as évek végétől a galíciai oktatási hatóságok azt szerették volna elérni, ha a történelmet és földrajzot is gallégo nyelven és speciális tanterv szerint oktatnák. Az elért félsiker részeként a nyelv oktatásán kívül legalább egy közhismereti tantárgyat gallégo nyelven kell tanítani. Összesen a heti óraszám mintegy negyedében találkoznak a regionális nyelvvel a tanulók.⁵⁵

A fokozatosság indokoltnak bizonyult, a semmiből nem lehetett minőségi színvonalon biztosítani a nyelv oktatását, tannyelvűkénti alkalmazását. Még a nyelvvoktatás bevezetése sem ment egyik évről a másikra, a 90-es évek elejére az előírások ez a része mindenhol teljesült, gallego nyelven azonban az alapiskolák kétharmadában és a középiskolák 30%-ában tanítottak legalább egy tárgyat. Az arány évről évre növekszik, s egyre több iskolában válik a galíciai az oktatás fontos nyelvévé.

Az általános iskolákat a régió tartja fenn a spanyol államtól kapott éves költségvetési transzferből. Ez azonban nem tartalmaz kiegészítő támogatást, azaz a helyi nyelv oktatásával, vagy az esetleges anyanyelvű oktatással járó többletterheket nem finanszírozza, emiatt a nyelv oktatási feltételeinek (kisebb osztálylétszám, több tanár, taneszközök) javítását nem teszi lehetővé. 1983 óta jelennek meg a helyi nyelvet oktató tankönyvek, Gallégo nyelvű társadalomismereti tankönyveket is kiadtak az alapiskolák felső hat évfolyama számára, ezek egy része a spanyol nyelvű könyvek tükörfordításai, egy része speciálisan galíciai gyerekeknek íródott.

A pedagógusképzésben sokáig nem létesítettek külön gallégo nyelvi szakot – nemcsak Spanyolország más térségeiben, hanem a régióban sem. A galíciai tanárképzésben 1983-tól a spanyol mellett a galíciai nyelv és irodalom is hároméves kötelező tárgy lett. Ezen kívül a közelmúltig minden tárgyat spanyolul oktatnak. Ilyen körülmények között érthető, hogy a nyelvvoktatás minősége az általános és középiskolákban messze nem volt kielégítő.⁵⁶

A felsőfokú oktatásban is történtek próbálkozások, az első lépcsőben itt is a nyelv tanítását vezették be, tantárgyakat még sokáig nem oktattak anyanyelven. Galícia fővárosának, Santiagonak az egyeteme hivatalosan kétnyelvű, ám amikor ezt a szabályt bevezették, nem volt ez több, mint bizonyos ábrándok, vágyak kifejeződése, hosszú évekbe telt, mire a nyelv megvetette a lábát az egyetemi előadásokon, kurzusokon. 1986 óta csak a gallégo ismeretét igazoló diák kerülhet be az egyetemre, a 90-es évek elején az órák ötdét a regionális nyelven adták elő, s mára az egyetem információs nyelve már inkább a galíciai, de az előadások többsége spanyolul hangzik el.⁵⁷

A nyelv erősödésének jeleként évente mintegy 500 kötetet adnak ki gallégó nyelven, ennek egy része tankönyv. A regionális és helyi sajtó egy része galíciai, egynyelvű gallégo közszolgálati rádió- és televízió-csatorna is sugároz.

IV. Összegzés helyett

Spanyolország regionalizálása, autonóm közösségekre bontása visszafordíthatatlan folyamat. Nem igazolódtak a szeparatizmus erősödéséről, az állam széthullásának veszélyeiről szóló félelmek, az ETA terrorizmusát kivéve az autonómiák rendszere megszűntette, illetőleg békés mederbe terelte a nemzeti, nyelvi jellegű konfliktusokat.

Az 1978-ban kialakuló új, demokratikus állami berendezkedés Spanyolország történetében az első komoly és tartós kísérlet a kasztíliai alapú centralizmus meghaladására. A jelenlegi spanyol alkotmány az előzőeknél sokkal hatékonyabban védi többek között a baszk és a katalán nemzet jogait is. Spanyolország az elmúlt huszonöt évben alapvetően ötvözni próbálta az egységes spanyol nemzetállamot a különböző régiók, nemzetek belső önrendelkezésével. Ez az önálló nemzettudatú baszk autonóm közösség igényeit nem elégíti ki teljesen. Elsősorban Baszkföld, de Katalónia is folyamatosan autonómiája kiszélesítését szeretné elérni – a 90-es évek óta az Európai Unióban zajló folyamatokra is támaszkodva.

Az Európai Unió egységesülési folyamatai az erős spanyolországi autonóm közösségeket államon belül és integrációs szinten is kedvezőbb helyzetbe hozta. Hiába rendelkezik alkotmányosan a spanyol állam a külpolitika monopóliumával, Baszkföld és Katalónia nem törődve a hatáskörök hiányával, önálló kapcsolatépítésbe kezdett uniós szereplőkkel és intézményekkel. Maastricht után Spanyolország hallgatólagosan belenyugodott a ténybe. A két tartomány önálló brüsszeli képviselője a többi regionális irodához képest is nagy aktivitást fejt ki, erőteljesen hallatják szavukat a Régiók Bizottságában, a spanyoltól eltérő sajátos baszk és katalán érdekeket folyamatosan megjelenítik az integráció különböző szintjein.⁵⁸

A jövőre nézve elképzelhető, hogy Baszkföld vagy Katalónia, akár gazdasági súlyuknál fogva, akár egy ilyen irányú lobbizás eredményeként még

teljesebb autonómiát kaphat egy európai föderatív vagy regionális berendezkedés keretén belül. Mindez persze már az európai integrációs, s az ezzel párhuzamos baszk és katalán törekvések jövőbeli függvénye – utóbbiakon nem múlik...

Függelék

1. A spanyol autonóm közösségek és a spanyolon kívüli hivatalos nyelvek:

	Terület (ezer km ²)	Lakosság (ezer)	Hivatalos nyelv
Katalónia	32	6000	katalán
Baleári-szigetek	5	700	katalán
Valencia	23,3	3800	valenciai (katalán)
Baszkföld (Pais Vasco)	7,3	2200	euskara (baszk)
Navarra	10,4	520	vascuence (baszk)
Galícia	29,4	2900	galíciai
Asztúria	10,6	1100	
Aragónia	47,7	1200	
Cantabria	5,3	520	
Rioja	5	260	
Castilla y León	94,2	2600	
Castilla - La Mancha	79,2	1800	
Extremadura	41,6	1100	
Murcia	11,3	1000	
Andalúzia	87,3	6800	
Kanári-szigetek	7,2	1500	
Madrid	8	4800	
Spanyolország	504,8	38 800	

2. A helyi nyelvek ismerete az érintett autonóm közösségek népessége körében (ezer fő, %)

	2 év fölötti népesség (ezer)	Anyanyelvi szinten beszélők	Beszélnek a nyelven	Értik a nyelvet	Nem értenek a helyi nyelven
Katalónia	5856	2987 51%	3748 64%	5287 91%	551 9%
Valencia	3678	147 40%	1802 49%	2735 75%	943 26%
Baleári-szk	660	425 64%	470 71%	594 90%	70 10%
Baszkföld	2090	509 24%	514 25%	878 42%	1212 58%
Navarra	500	50 10%	60 12%	75 15%	426 85%
Galícia	2727	1500 55%	2454 90%	2562 94%	164 6%
Összesen	15471	6940 45%	9048 59%	12 132 78 %	3366 22%

3. A katalánul írni és olvasni tudók aránya a három régióban (ezer főben, összlakosság %-ban)

	Beszél és olvas is katalánul		Beszél, olvas, ír katalánul	
Katalónia	3543	60,5%	1845	31,5%
Valencia	877	23,8%	253	6,9%
Baleári-szk	289	43,5%	104	15,7%
Összesen	4709	46,2 %	2202	21,6%

4. A katalán nemzeti pártok eredményei a katalóniai választásokon (%-ban)⁵⁹

Év	CiU	ERC	PSC
1977 országos	16,9	4,6	29,4
1979 országos	16,2	4,1	29,3
1980 katalán	27,9	8,9	22,5
1982 országos	22,5	4,0	45,8
1984 katalán	46,8	4,4	33,1
1986 országos	32,0	2,7	41,0
1988 katalán	45,7	4,1	29,8
1989 országos	32,7	2,7	35,6
1992 katalán	46,2	8,0	27,6
1993 országos	31,8	5,1	34,9
1995 katalán	41,0	9,5	24,8
1996 országos	29,6	4,2	39,4
1999 katalán	37,7	8,7	37,9
2000 országos	29,2	5,7	34,6
2003 katalán	30,9	16,4	31,1
2004 országos	20,8	15,9	39,5

5. A baszk nyelvet beszélők becsült száma Euskal Herria különböző területein: ⁶⁰

Terület	Baszk nyelvet beszélők		Passzív nyelvtudásúak	
Araba	40 000	15%	54 000	26%
Bizkaia	266 000	23%	233 000	21%
Gipuzkoa	330 000	50%	120 000	18%
Euskadi összesen	636 000	31%	407 000	20%
Navarra	43 000	10%	45 000	10%
Hegoalde összesen	679 000	28%	452 000	18%
Iparralde	85 000	37%	20 000	9%
Euskal Herria összesen	764 000	29%	472 000	17%

6. Baszk nacionalista pártok választási eredményei⁶¹

Év	PNV	EA	EE	HB (EH)
1977 országos	29,3	–	6,1	4,4
1979 országos	27,6	–	8,0	15,0
1980 baszk	38,1	–	9,8	16,6
1982 országos	31,2	–	7,7	14,8
1984 baszk	42,0	–	8,0	14,6
1986 országos	26,4	–	9,2	17,8
1986 baszk	23,7	15,8	10,1	17,5
1989 országos	23,0	11,3	8,9	17,0
1990 baszk	28,5	11,4	7,8	18,3
1993 országos	24,0	9,6	–	14,4
1994 baszk	29,3	10,1	–	16,0
1996 országos	26,6	8,4	–	12,7
1998 baszk	28,0	8,7	–	17,9
2000 országos	30,4	7,6	–	–
2001 baszk	42,72		–	10,12
2004 országos	34,2	6,6	–	–

7. Egyéb nyelvi kisebbségek Spanyolországban*7.1. A bable nyelv Asztúriában*

A három nagy nyelvi közösség és az általuk lakott hat autonóm régió mellett Asztúriában is találunk specifikus, helyi nyelvet, illetve nyelvvédelmet.

A prelatin, romanizált bable nyelvet Asztúria 1,1 millió lakosának a fele érti, harmada olvas és negyede beszéli az ősi nyelvet – elsősorban a periférikus, rurális térségekben. A számos dialektus mellett nehezen alakul a standardizált, irodalmi nyelvi változata, nincs is nyelvvédő kulturális és/vagy politikai mozgalmak.

Asztúria autonómia-státútumának 4. cikke kimondja a nyelv különböző változatainak teljes védelmét, főképp a tömegkommunikáció és az oktatás területén. A szöveg alapján megvan az asztúriai politikai közösség köreiben a politikai akarat, szándék a nyelv megőrzésére, használatának kiterjesztésére, de hivatalos nyelvként mégsem ismerték el.

Az asztúriai kormány külön hivatalt hozott létre, amely a bable nyelvvel kapcsolatos politikát vezeti. A hivatal az oktatás szférájára összpontosít, tanárképző kurzusokat szervez a nyelv oktatására, s terjeszteni próbálja a nyelv általános iskolai oktatását. Az alapiskolások mintegy hatoda tanulja tantárgyként a nyelvet, de elvben akár oktatási nyelvként is alkalmazható.⁶²

7.2. Egyéb nyelvcsoporthok

Aragóniában létezik egy kis katalán nyelvi zóna (Fanja de Ponent), ezen a területen az aragon kormány elismeri és védi a kisebbségi nyelvet, s lehetővé teszi a katalán nyelv választható tárgykénti oktatását. Murcia Valenciával határos részén a katalán egy helyi dialektusa figyelhető meg (Panocho). A portugál határ mentén néhány faluban portugálul beszélnek (Olivenza például). A Spanyolországhoz tartozó két észak-afrikai városban (Ceuta, Melilla) marokkói arab kisebbség él, számukra az alapvetően spanyol nyelvű iskolák egy része arab nyelvórákat kínál.⁶³

Irodalom

Acha Ugarte, Beatriz – Pérez-Nievas, Santiago: Moderate Nationalist Parties in the Basque Country. In De Winter – Tursan: *Regionalist parties in Western Europe*. Routledge, London, 1998, 87–103.

Anderle Ádám: *Megosztott Hispánia*. Kossuth, Budapest, 1985.

Balcells, Albert: *Catalan Nationalism: Past and Present*. MacMillan, London, 1996.

Beramendi, Justo – Núñez, Xose: The historical background of Galician Nationalism. *Canadian Review of Studies in Nationalism*, vol. 22, 1995. 1-2 no. 33–39.

Clark, Robert: *The Basques: The Franco years and beyond*. University of Nebraska, Remo, 1979.

Conversí, Daniel: *The Basques, the Catalans and Spain*. Hurst & Company, London, 1997.

Cortazar, García de – Vesga, González: *Spanyolország története*. Osiris, Budapest, 2001.

Espalader, Enric Fossas: *The Autonomy of Catalonia*. Conference paper, 1995.

Etnikumok enciklopédiája. Kossuth, Budapest, 1993.

Euskadi in Figures. EUSTAT 1999.

Fernandez-Armesto, Felipe: *Európa népei*. Corvina, Budapest, 1995.

Getting to know the Basque Country. Eusko Jaurlaritza Lehendakaritza – Gobierno Vasco Presidencia, Boletins 2001.

Henderson, Tracy: Language and Identity in Galicia. In Matinero – Smith (ed.): *Nationalism and the Nation in the Iberian Peninsula*. Berg, Oxford, 1996. 237–251.

Joó Rudolf: *Nemzetiségek és nemzetiségi kérdés Nyugat-Európában*. Budapest, 1977. 115–132.

Kasper, Michael: *Baskische Geschichte*. Primus Verlag, Darmstadt, 1997.

Klein András: A baszk nemzeti küzdelem a Franco-korszakban. *Pro Minoritate* 1996. 2, 57–63.

Linguistic Minorities in the European Economic Community: Spain, Portugal, Greece. Commission of the European Communities, Luxemburg, 1990. 1–47.

Marcet, Juan – Argelaguet, Jordi: Nationalist Parties in Catalonia. In De Winter – Tursan: *Regionalist parties in Western Europe*. Routledge, London, 1998. 70–85.

Matinero – Smith (ed.): *Nationalism and the Nation in the Iberian Peninsula*. Berg, Oxford, 1996.

Matthée, Ulrich: *Katalanische Frage und spanische Autonomien*. Schöningh, Paderborn, 1988.

Mező Ferenc: A politikai regionalizmus Spanyolországban. *Pro Minoritate* 2000. 3-4. sz. 83–97.

Mini-Guide to the Lesser Used Languages of the EC. European Bureau for Lesser Used Languages, Bruxelles, 1994. 17–21.

Montana, Benjamin Tejerina: Language and Basque Nationalism. In Matinero – Smith (ed.): *Nationalism and the Nation in the Iberian Peninsula*. Berg, Oxford, 1996. 221–237.

Morata, Francesco: Spanish Region in the European Community. In Jones – Keating: *The European Union and the Regions*. Clarendon, Oxford, 1995. 114–133.

Plamenig, Anita: *Elementarschulen Europäischer Minderheiten*. Klagensfurt, 1988. 75–78.

Ross, Carl: Nationalism and Party Competition the Basque Country and Catalonia. *West European Politics*, vol 19. 1996. no. 3. 488–506.

Ruiz Vieytes, Eduardo Javier: A baszkok és a baszk nyelv jogi és politikai helyzete. *Pro Minoritate* 2002. 1. sz. 119–136.

Santiago Esteban Radio: The Galician Language in Primary Education in Galicia, Spain. Leeuwarden, *EMU-projekt*, 1988.

Scotoni, Pau Puigi: A nemzeti megmaradás, a nyelvpolitika és a belső összetartozás katalán modellje. *Pro Minoritate* 1996. 2. sz. 51–56.

Sipos Katalin: *A regionalizmus történeti és jogi aspektusai*. MTA ÁJI, Budapest, 1993. 26–99.

Storm Péter: *The Concept of Autonomy*. ELTE diploma, 1998. The Catalan Autonomy: 6–36.

Szilágyi István: *Demokratikus átmenet és konszolidáció Spanyolországban*. Napvilág, Budapest, 1996.

Tihanyi Marietta: Az ETA baszk terrorszervezet története. *Felderítő Szemle* 2003. július, 5–17.

www.gencat.net (Generalitat de Catalunya honlapja)

www.idescat.es (Katalónia statisztikai hivatala)

www.cfnavarre.es/euskara

www.euskadi.net (Baszkföld Autonóm Község honlapja)

www.eustat.es (Baszkföld statisztikai hivatalának honlapja)

www.xunta.es (Galícia Autonóm Község honlapja)

www.ige.xunta.es (Galícia statisztikai hivatalának honlapja)

Jegyzetek

- ¹ *Etnikumok enciklopédiája*. Kossuth, Budapest, 1993.; *Linguistic Minorities in the European Economic Community: Spain, Portugal, Greece*. Commission of the European Communities, Luxemburg, 1990, (1-47.) 11-17.
- ² Scotoni, Pau Puig: A nemzeti megmaradás, a nyelvpolitika és a belső összetartozás katalán modellje. *Pro Minoritate* 1996. 2. sz. 51-56. 51.
- ³ Matthée, Ulrich: *Katalanische Frage und spanische Autonomien*. Schöningh, Paderborn, 1988. 46-66.; Balcells, Albert: *Catalan Nationalism: Past and Present*. MacMillan, London, 1996. 35-66.
- ⁴ Sipos Katalin: *A regionalizmus történeti és jogi aspektusai*. MTA ÁJI, Budapest, 1993. 26-99. 59.; Balcells: *i. m.* 67-82.
- ⁵ Balcells: *i. m.* 94-122.
- ⁶ Matthée: *i. m.* 98-106.; Balcells: *i. m.* 125-168.
- ⁷ Scotoni: *i. m.* 53.; Sipos: *i. m.* 80-83.
- ⁸ Espalader, Enric Fossas: *The Autonomy of Catalonia*. Conference paper, 1995. 23-28.; Storm Péter: *The Concept of Autonomy*. ELTE diploma, 1998. (The Catalan Autonomy: 6-36.) 14-20.; Matthée: *i. m.* 237-250.
- ⁹ Storm: *i. m.* 10-11.
- ¹⁰ Balcells: *i. m.* 191-196.
- ¹¹ *Linguistic Minorities* 11-17.; Balcells *i. m.* 188-191.
- ¹² *Linguistic Minorities* 13.; Matthée *i. m.* 111-138.
- ¹³ Plamenig, Anita: *Elementarschulen Europäischer Minderheiten*. Klagenfurt, 1988. (75-78.) 77-78.; *Linguistic Minorities* 15.; www.gencat.net (Generalitat de Catalunya honlapja); Storm: *i. m.*
- ¹⁴ Balcells: *i. m.* 188-191.
- ¹⁵ Scotoni: *i. m.* 54.
- ¹⁶ Mező Ferenc: A politikai regionalizmus Spanyolországban. *Pro Minoritate* 2000. 3-4. sz. (83-97.) 91.; Ross, Carl: Nationalism and Party Competition the Basque Country and Catalonia. *West European Politics*, vol. 19. 1996. no. 3. 488-506.; Marcet, Juan - Argelaguet, Jordi: Nationalist Parties in Catalonia. In De Winter - Tursan: *Regionalist Parties in Western Europe*. Routledge, London, 1998. (70-85.) 73-79; www.gencat.net; www.idescat.es (Katalónia statisztikai hivatala).
- ¹⁷ Marcet: *i. m.* 79-84, www.gencat.net, www.idescat.es
- ¹⁸ Sipos: *i. m.* 97.; *Linguistic Minorities* 45.
- ¹⁹ *Linguistic Minorities* 20.
- ²⁰ Uo. 17-20.
- ²¹ Fernandez-Armesto, Felipe: *Európa népei*. Corvina, Budapest, 1995. 174.
- ²² *Linguistic Minorities* 22-23.
- ²³ Uo. 24-25.
- ²⁴ Ruiz Vieytez, Eduardo Javier: A baszkok és a baszk nyelv jogi és politikai helyzete. *Pro Minoritate* 2002. 1. sz. (119-136.) 119.; *Etnikumok enciklopédiája* 1992.

- ²⁵ Anderle Ádám: *Megosztott Hispánia*. Kossuth, Budapest, 1985.; Sipos: *i. m.* 36–37.; Kasper, Michael: *Basckische Geschichte*. Primus Verlag, Darmstadt, 1997. 51–124.
- ²⁶ Klein András: A baszk nemzeti küzdelem a Franco-korszakban. *Pro Minoritate* 1996. 2, (57–63.) 58.; Acha Ugarte, Beatriz – Pérez-Nievas, Santiago: Moderate Nationalist Parties in the Basque Country. In De Winter – Tursan: *Regionalist Parties in Western Europe*. Routledge, London, 1998, (87–103.) 87–89.; Kasper: *i. m.* 125–131.
- ²⁷ Kasper: *i. m.* 143–152.
- ²⁸ Klein: *i. m.* 59, Kasper: *i. m.* 165–170.
- ²⁹ Klein: *i. m.* 60–61, Mező: *i. m.* 85–86, Tihanyi Marietta: Az ETA baszk terrorszervezet története. *Felderítő Szemle* 2003. július, (5–17.) 5–9, Kasper *i. m.* 174–179.
- ³⁰ Clark, Robert: *The Basques: The Franco Years and Beyond*. University of Nebraska, Remo, 1979. 141.; Kasper: *i. m.* 170–174.
- ³¹ Mező: *i. m.* 88.; Kasper: *i. m.* 184–193.; *Linguistic Minorities* 27.
- ³² Ruiz Vieytez: *i. m.* 120–121.
- ³³ Acha: *i. m.* 89–97, www.euskadi.net (Baszkföld Autonóm Közösség honlapja).
- ³⁴ Mező 2000. 94, Ross. 1996, Tihanyi 2003. 12–17, Kasper 1997. 197–204.
- ³⁵ Ruiz Vieytez: *i. m.* 122.; Mező: *i. m.* 90.
- ³⁶ Fernandez-Armesto: *i. m.* 77.
- ³⁷ *Linguistic Minorities* 28.; Euskadi in Figures. EUSTAT 1999.
- ³⁸ *Linguistic Minorities* 29.; Ruiz Vieytes: *i. m.* 130.; *HVG* 1999. 7. sz. 46.
- ³⁹ Ruiz Vieytez: *i. m.* 125.
- ⁴⁰ Joó Rudolf: *Nemzetiségek és nemzetiségi kérdés Nyugat-Európában*. Budapest, 1977. (115–132.) 131.; Montana, Benjamin Tejerina: Language and Basque Nationalism. In Matinero – Smith (ed.): *Nationalism and the Nation in the Iberian Peninsula*. Berg, Oxford, 1996. (221–237.) 226–228.
- ⁴¹ Ruiz Vieytez: *i. m.* 131.
- ⁴² Montana: *i. m.* 230–234.; Kasper: *i. m.*; *Linguistic Minorities* 31.; Ruiz Vieytez: *i. m.* 132.
- ⁴³ *Linguistic Minorities* 28.
- ⁴⁴ *Linguistic Minorities* 33.; Ruiz Vieytez: *i. m.* 127.
- ⁴⁵ *Linguistic Minorities* 36.; www.cfnavarre.es/euskara.
- ⁴⁶ Ruiz Vieytez: *i. m.* 136.
- ⁴⁷ Henderson, Tracy: Language and Identity in Galicia. In Matinero – Smith (ed.): *Nationalism and the Nation in the Iberian Peninsula*. Berg, Oxford, 1996. (237–251.) 238–242.; Beramendi, Justo – Núñez, Xose: The historical background of Galician Nationalism. *Canadian Review of Studies in Nationalism*, vol. 22, 1995. no. 1-2. (33–39.) 37.
- ⁴⁸ *Linguistic Minorities* 37–42.
- ⁴⁹ *Linguistic Minorities* 39–40.; Fernandez-Armesto: *i. m.* 68.
- ⁵⁰ www.xunta.es/xeral/cifras (Galícia Autonóm Közösség honlapja)
- ⁵¹ www.ige.xunta.es (Galícia statisztikai hivatalának honlapja)
- ⁵² Santiago Esteban Radio: The Galician Language in Primary Education in Galicia, Spain. Leeuwarden, *EMU-projekt*, 1988. 5.; Sipos: *i. m.* 94.

-
- ⁵³ *Linguistic Minorities* 39–40.; www.xunta.es
- ⁵⁴ Santiago: *i. m.* 10–11.
- ⁵⁵ Santiago: *i. m.* 3–5.; www.ige.xunta.es
- ⁵⁶ Santiago: *i. m.* 6.; www.ige.xunta.es
- ⁵⁷ *Linguistic Minorities* 41.
- ⁵⁸ Morata, Francesco: Spanish Region in the European Community. In Jones – Keating: *The European Union and the Regions*. Clarendon, Oxford, 1995. (114–133.) 123, 132.
- ⁵⁹ www.idescat.es
- ⁶⁰ Ruiz-Vieytez: *i. m.* 129.
- ⁶¹ www.eustat.es (Baskföld statisztikai hivatalának honlapja)
- ⁶² Sipos: *i. m.* 97.; *Linguistic Minorities* 43–44.
- ⁶³ *Linguistic Minorities* 46.